

İSGƏNDƏRLİ AYTAC SƏRXAN QIZI

Bakı Slavyan Universiteti

e-mail: isgandarlia@bk.ru

<mailto:aytac.isgenderli.mm@bsu-uni.edu.az>

**-SA, -SƏ ŞƏKİLÇİSİNİN KENEZİSİ, DERİVATLARI VƏ
AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İNKİŞAF YOLU**

Xülasə

Azərbaycan dilinin və qohum türk dillərinin qrammatik quruluşunun zəruri elementi olan sa, sə şəkilçisinin inkişaf yolunu, onun törəmələrinin proformasını və müxtəlif variantlarını Azərbaycan dilinə aid abidələrin verdiyi faktlar əsasında öyrənilməsi, müasir dilin morfoloji-semantik, sintaktik-üslubi xüsusiyyətlərinin tədqiqi, dilimizin quruluşunun inkişaf yolunun öyrənilməsi baxımından mühüm və zəruridir. Ayrı-ayrı əsərlərdə müxtəlif türk dillərinin materialları əsasında –sa, –se morfeminin mənşəyi, onun qrammatik, semantik və üslubi keyfiyyətlərinə toxunulmuşdur.

Açar sözlər: müasir Azərbaycan dili, şərt şəkli, qrammatik xüsusiyyətlər, semantik məna, mürəkkəb formalar.

–sa, –sə şəkilçisinin tarixinə nəzər saldıqda görmək olar ki, müasir dövrümüzdən fərqli olaraq, daha öncələr bu hissəcik yalnız şərt kateqoriyasının göstəricisi kimi deyil, eyni zamanda başqa mənələrdə də istifadə olunub. Belə ki, XI əsr nəhəngi sayılan Mahmud Kaşğarının əsəri olan “Divani-lügətit türk”-də görürük ki, –sa, –sə hissəciyi feillərə və isimlərə qoşularaq, işin, hərəkətin hələ icra olunmadığını, ancaq subyektin hər hansı bir işi və ya hərəkəti icra etmək istədiyini bildirir. Bunu aşağıdakı misallarda aydın görmək olur:

Ər əvsədi, yəni yəni kişi evini arzuladı.

Ər yük götürsədi, yəni kişi yük götürmək istədi.

Nümunələrdən görünür ki, –sa, –sə hissəciyi qoşulduğu sözdə şərt mənası deyil, arzu, istək mənası kəsb edir.

Buradan belə bir nəticə də çıxarmaq mümkündür ki, Mahmud Kaşğari sa hissəciyinə feil kimi yanaşaraq, onun arzu, istək mənası ehtiva edən *saymaq* feilindən alındığı qənaətinə gəlmişdir. Bu halda subyekt işi və ya hərəkəti öz arzu və istəklərindən hesab etmiş olur.

Azərbaycan dili ilə yanaşı bir çox türk dillərində də (Özbək, Türkmən) –sa, –sə hissəciyinin arzu, istək mənası ehtiva etdiyi nümunələrə rast gəlmək olur. Bu da bir daha sübut edir ki, –sa, –sə hissəciyi tarixən yalnız şərt şəklinin yaranmasında deyil, həmçinin arzu, istək mənalarının yaranmasında da iştirak etmiş, eyni zamanda *hesab etmək* mənası daşıyan *saymaq* feilindən alındığını da iddia etmək mümkündür.

Bu hallara daha çox XVIII əsrdən əvvəl yazıb yaratmış Azərbaycan və digər türk dilli yazıçıların əsərlərində, həmçinin qeyd edilən tarixlərdə mövcud olmuş

yazılı tarixi abidələrdə rast gəlinir. XVIII əsrdən sonra qələmə alınan əsərlərdə isə -sa, -sə hissəciyi demək olar ki, yalnız şərt şəklinin yaranmasında əsas aparıcı rolunu oynayır və tarixən daşdığı və yuxarıda qeyd olunan arzu, istək bildirən mənasını itirmiş olur. Elə bu səbəbdən də feilin arzu şəkli ilə şərt şəkli arasında müəyyən qədər qrammatik məna oxşarlığı mövcuddur.

Məşhur türkmən şair Məhdinqulunun əsərlərində -sa, -sə hissəciyinin arzu, istək mənasında işləndiyinə rast gəlmək olur. Məsələn, *Ozal adam bu dünyaya gəlməsə*.

Bundan əlavə, XIV əsrə aid olan Özbək dilli “Gülüstani-Bit-Türki” və “Məhəbbətnamə” əsərlərə nəzər saldıqda burada –sa, -sə hissəciyinin –əsa, –ərsa formalarına da rast gəlmək olur.

Qədim yazılı abidəmiz olan “Kitabi- Dədə Qorqud”da –sa, -sə hissəciyinin arzu mənasında işləndiyinə rast gəlirik. Eyni zamanda burada yalnız arzu mənasında deyil, həm də ayrılıqda istəmək, arzu etmək feilinin mənasını daşdığını da müşahidə etmək olur. Yəni, “istəmək” feilinin əvəzinə -sa, -sə hissəciyi istifadə olunur. Bu da onu göstərir ki, –sa, -sə hissəciyi yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi arzu, istək bildirən feillə eyni mənanı daşıyır.

Bunları nəzərə alaraq belə bir iddia etmək olar ki, -sa, -sə hissəciyi “istəmək”, “arzu etmək” feillərindən ayrılmış, yəni sözün içində səs itkisi baş vermişdir.

Bəzi mənbələrdə isə –sa, -sə hissəciyi, *olmaq, almaq* köməkçi feillərinin tərkib hissəsi kimi işlənərək *gərək* sözü ilə əlaqə təşkil etmişdir. Məsələn, *xəbəri yox ki, alacağı ala gözlü qızın otağı olsa gərək*.

Dilçi alim Mirzə Rəhimov –sa, -sə hissəciyinə *gərək* sözünü əlavə edərək “Kitabi-Dəqə Qorqud”da inkarlıq bildirən üçün də işləndiyini təyin etmişdir. Təsdiq bildirən “*qurd qaçan xəbər versə gərək*” cümləsi inkar şəklində bu cür olmalıdır: “*qurddan heç bir xəbər çıxmadı*”.

Bundan əlavə “Kitabi-Dədə Qorqud”da –sa, -sə hissəciyi *gərək* sözü ilə birlikdə işlənərək vacib mənasında olan fikri daha da gücləndirir. Məsələn, *Qonşu yaman qara tağım gərəksə söylə gəlsin əzrailin yaylası olsun soyuq-soyuq binaların gərəksə ana içən olsun*.

“Kitabi-Dədə Qorqudda” –sa, -sə ilə işlənən söz çox hallarda *ol* köməkçi feili ilə işlənib, keçmiş zamanın inkarını formalaşdırır. Mirzə İbrahimov bu formanın qədim yazılı abidələrdə işlənmə yerlərini bu cür göstərir:

1. İnkər mənasının güclü ifadəsi üçün *tükənsə olmaz, tükənən deyil*.
2. İşin icrasının qeyri-mümkünlüyünün ifadəsi üçün *dursam olmaz, dura bilmərəm*

Daha bir məqam isə ondan ibarətdir ki, qədim Özbək abidəsi olan “Məhəbbətnamə”də -sa, -sə hissəciyinin nümunədə verilən forması ilə rastlaşırıq:

Kişi kayda ölərin bilsə bolmaz,

Xakiat yaridin ayrılrsa bolmaz.

Göstərilən forma eyni zamanda Türkmən dilində də inkar və təsdiq bildirən forma kimi qalır. Daha maraqlı olan bir nüans isə ondan ibarətdir ki, -sa, -sə hissəciyi

əmr mənasını ifadə edə bilir. Məsələn, *Bayandır xan dəstur verdi: "Nəyə dilərsən var"- dedi, məni qosan onu dəpləyəm. Dərşəmə varsam, sağ olanları gətirim.*

Beləcə aparılan tədqiqatların yekun nəticəsində bu qənaətə gəlinir ki, istər "Kitabi Dədə Qorqud", istərsə də Azərbaycan dilinin digər yazılı abidələrində şərt şəklinin əsas göstəricisi "-sa, -sə" şəkilçisi ilə işlənməsi və hərəkətin hər hansı şərt daxilində baş verib verməməsidir.

Buna baxmayaraq şərt şəklini ancaq göstərilən xüsusiyyətlərlə çərçivəyə almaq da doğru olmaz. Çünki, qeyd edəcəyimiz nümunələrdə, əsasən də "Kitabi Dədə Qorqud"-da "-sa, -sə" formasının yalnız şərt şəklini deyil, başqa mənaları da ifadə etdiyini görmək olar.

Geniş aspektdən baxdıqda görürük ki, şərt şəklinin daha ətraflı və geniş tədqiqinə ehtiyac vardır. Feilin bu şəklini yarımçıq və təktərəfli deyil, geniş prizmadan aydınlığa qovuşdurmaq lazımdır. Həmin kateqoriyanın inkişafını düzgün şəkildə davam etdirmək üçün qeyd edilən xüsusiyyətlərin nəzərə alınması və araşdırılması mütləqdir.

Müasir Azərbaycan qrammatikasında şərt kateqoriyasının əsas göstəricisi kimi formalaşmış "-sa, -sə" şəkilçisi, əldə olunan tarixi yazı abidələrinə baxdıqda iki vəziyyətlə rastlaşırıq:

1. "-sa, -sə" şəkilçisi müasir dilimizdə məlum olduğu kimi şərt kateqoriyasını ifadə edir, müasir dilçilikdən bizə tanış olduğu kimi;

2. Hazırkı müasir qrammatikada başqa vasitələrlə ifadə olunan bir sıra mənalar vasitə ilə "-sa, -sə" forması ilə ifadə olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, birinci halda göründüyü kimi "-sa, -sə" forması şərt kateqoriyası bildirməsinə baxmayaraq, onun özünün də işlənmə yerinə görə müasir dildə fərqli cəhətləri ortaya çıxır. Bu cür fərqli xüsusiyyət daha çox şərt budaq cümləsində xəbər rolunda çıxış edərkən, əsasən də zamanca qarşılıqlı əlaqəsində və zamana görə uyub-uyuşmaması məsələsində özünü biruzə verir.

Məsələnin daha aydınlaşması üçün izahatlara nəzər yetirək:

Aydınır ki, "-sa, -sə" şəkilçisinin zamana aid olması əsasən baş cümlənin xəbəri kimi çıxış edən feilin forması əsasında məlum olur. Belə ki, əgər hərəkətin gələcəkdə icra olunacağı ifadə olunursa bu zaman baş cümlənin xəbəri kimi çıxış edən feil xəbər şəklinin qəti və ya qeyri-qəti gələcək zaman formaları ilə, eyni zamanda bəzən özündə gələcək zaman mənası ehtiva edən vacib, əmr, lazım şəkilləri ilə də ifadə oluna bilər.

Qeyd olunan hallara müasir Azərbaycan qrammatikası ilə yanaşı, həm də bir sıra yazılı tarixi abidələrdə də rast gəlinir. Bunu göstərən nümunələrə diqqət yetirək:

Sağ əsən çıxub gəlsə qarşı yatan qara dağlar sənə yaylağ olsun. ("Kitabi Dədə Qorqud" dastanından).

Qəm dəryasına batmış Koroğlu fikrindən keçirdi ki, kaş Qırat yanımda olsa, indi gedib Xotkarın taxtını devirərdim. ("Koroğlu" dastanından).

“-sa, -sə” formasının nümunələrdə göstərildiyi kimi şərt məzmununda istifadə olunması, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi qədimdən müasir dövrə qədər dəyişilməz qalmışdır.

Eyni zamanda nümunələr bizə onu da göstərir ki, “-sa, -sə” şəkilçisi gələcək zaman mənası ehtiva edir, lakin bu o demək deyil ki, nümunələrdəki gələcək mənasını yalnız bu şəkilçi yaradır, burada həmçinin başqa nüanslar da vardır ki, bunlardan da ən əsası baş cümlədəki xəbərin gələcək zaman məzmunlu olmasıdır.

Demək olar ki, gələcək zaman mənasının yaranmasında əsas rolu da elə yəni baş cümlənin xəbəri yerinə yetirir. Hətta “-sa, -sə” forması hərəkət məzmunlu sözdən. yəni baş cümlənin zaman bildirən xəbərindən asılı olur və xəbər bir neçə dəfə təkrarlanan hərəkəti ifadə etdikdə “-sa, -sə” şəkilçisi də ona uyğunlaşır.

Baş cümlənin budaq cümləyə təsirindən danışdıqda eyni zamanda iki hadisə arasında səbəb-nəticə əlaqəsinin yansımaları da görə bilərik. “-sa, sə” şəkilçisi ilə işlənməsinə baxmayaraq bu cümlələrdə şərtlik o qədər nəzərə çarpmır, daha çox səbəb-nəticə məzmunlu məna ortaya çıxır.

Aşağıdakı nümunəyə nəzər yetirdikdə bunu aydın şəkildə görürük:

Yapa-yapa qarlar yağsa yaza qalmaz.

At işləməsə ər ögünməz (“*Kitabi Dədə Qorqud*” dastanından).

Nümunədən də göründüyü kimi qeyd olunan hadisələr ilk dəfə baş verməyib, daha çox təkrarlanan, lakin növbəti təkrarında hansı formada nəticələnməyi hələlik məlum olmayan və şərt-səbəb mövqeyindən asılı olan hadisələrdir.

Buradan da belə bir nəticə çıxır ki, -sa, -sə şəkilçisi təklikdə deyil, iştirak etdiyi cümlənin xəbəri vəzifəsində çıxış edən qeyri-qəti gələcək zaman formasının təsiri nəticəsində məna qazanır.

Həm baş, həm budaq cümlədə göstərilən hadisələr ayrılmış halda deyil, bir biri ilə vəhdətdə olur.

Bu səbəbdən bu cür vəziyyətlərdə -sa, -sə formasının şərtlik məzmunu öz üstünlüyünü itirir, məna əlaqəsinə heç bir təsiri olmayan faktor kimi qalır, daha aydın deməli olsaq, səbəb məzmunu daha çox qabarıqlaşır, şərtlik mənası isə öz üstün mövqeyini itirmiş olur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz nümunələrə nəzər saldıqda görmək olar ki, -sa, -sə şəkilçisi istifadə olunduğu budaq cümlələrdə baş cümlənin xəbəri mütləq gələcək məna kəsb edən feil formaları ilə ifadə olunur. Bu xüsusiyyət müasir Azərbaycan dilində nəinki özünü saxlamışdır, hətta yuxarıda dediyimiz kimi ədəbi dil norması kimi geniş yayılmışdır.

Buradan da belə bir nəticə çıxır ki, -sa, -sə şəkilçisinin qədim yazılı abidələrdə bu prizmadakı istifadəsi müasir dildə də eynilə tətbiq olunur.

Bəzən isə gələcək zaman mənalı feillərdən fərqli olaraq cümlədə işlədilən şərtlik keçmiş zamana aid olur, bu zaman şərt budaq cümləsinin xəbəri rolunda istifadə edilən -sa -sə forması idi hissəciyini keçmiş zaman göstəricisi kimi qəbul edir və buna görə də baş cümlənin xəbəri də keçmiş zaman məzmunlu feillə ifadə

olunur. Və beləcə zaman məzmunlu şərtilik budaq cümlə ilə baş cümlədəki xəbərlərin qarşılıqlı uzlaşmasında öz əksini tapır.

Əgər zərrəni görsəydi, cümləni görərdi, aləmi görsəydi, özünü görərdi və fəhm edərdi ki, cəmi kainatda xaliqəm deyən nə vardısı hamısı onun özündədir. (İsa Hüseynov).

Əgər yalvarmaq ilə olsaydı, mən çox yalvarıb ağlamışdım (C.Cabbarlı, Vəfalı Səriyyə)

Qeyd etdiyimiz hallar həm qədim yazılı abidələrdə, həm müasir Azərbaycan dilində geniş vüsət tapmışdır. Nümunələrdə də görünür ki, cümlədəki şərtilik keçmişə aid olduqda həm budaq, həm də baş cümlənin xəbərləri keçmiş zaman ifadə edən feillə ifadə olunur.

Bəzi hallarda qədim yazılı abidələrdə şərtiliyin keçmişə aid olmasını göstərən nümunələrdə budaq cümlənin xəbərindəki –sa, -sə forması keçmiş zamana aid heç bir göstərici qəbul etmədən işlənir. Burada keçmişə məxsusluq yalnız baş cümlənin xəbərindəki keçmiş zaman hissəciyi olan “idi” hissəciyi ilə öz əksini tapır.

Hər nə məclis olsa da Koroğlu əlini yeməyə uzatmayınca dəlilər yemək yeməzlərdi (“Koroğlu” dastanından)

Türkman iyidləri əl çəkməsə, onu özləri ilə aparmazdılar. (“Koroğlu” dastanından)

Saxlamazdım navəkin gözdə, bəlasın çəkməsəm,
Su verib ol naxli bəslərdimmi olsa barsız? (M.Füzuli) Mə

Bənzədər idim qədi-mövzuninə fil-cümlə əgər,
Can içində əlif etsəydi qəbuli-hərəkət. (M.Füzuli)

Nümunələrdən görünür ki, -sa, -sə formalı feillər keçmiş zaman əlaməti olmadan (*çəkməsə, olsa, etsəydi*) işlənsələr belə onların kəsb etdiyi zaman mənası hərəkətin keçmişdə icra olunduğunu bildirir. Bu da –sa, -sə şəkilçisinin köməyi ilə deyil baş cümlənin xəbərində işlədilən keçmiş zaman göstəricisinin mövcudluğu nəticəsində (*aparmazlar, yeməzlərdi, saxlamazdım, bənzədər idim*) qrammatik çalarlıq meydana gətirir.

Burdan da görünür ki, istifadə etdiyimiz nümunələrdə –sa, -sə şəkilçisi ilə işlənmiş *çəkməsə, olsa, etsəydi* feilləri qrammatik zaman formasına görə müasir Azərbaycan ədəbi dilindəki *çəkməsəydi, olsaydı, etsəydi* feillərinin alternativini kimi istifadə edilir.

Qədim yazılı abidələrdə -sa, -sə şəkilçisi şərt şəkli yaradarkən bəzən müasir dövrdəki şərt şəklinin formasından fərqlənir. Belə ki, müasir ədəbi dildə şərtilik keçmişə aid olduqda –sa, -sə şəkilçisi keçmişə nəzərən dəyişərək, -saydı, -sa idi formasında olur.

Akad.M.Ş.Şirəliyevin əsərlərinə nəzər saldıqda şərtin işlənmə forması ilə bağlı belə bir fikirlə rastlaşırıq: “Belə budaq cümlələrin xəbərləri şərt şəklinin hekayəsi ilə (-saydı, -sa idi forması ilə) ifadə olunur”.

Keçmişə aid edilən şərtilik anlayışı şərt budaq cümləsinin baş cümləsindəki xəbərlər arasında zaman uyğunluğu, daha dəqiq desək, budaq cümlədə olan -sa, -sə şəkilçisinin idi hissəciyi ilə istifadə edilməsi, ümumi qəbul olunmuş bir qayda kimi ədəbi dil norması halına gəlməsi o qədər yayılmışdır ki, Azərbaycan dilinin müasir dialekt və şivələrinə nəzər saldıqda da bu cür nümunələrə rast gəlmək olur.

Ədəbi dildə olduğu kimi şərtin sadə şəkli dialekt və şivələrimizdə də -sa, -sə forması ilə düzəlir. Ölkəmizin şərq bölgələrində istifadə olunan dialekt və şivələrə nəzər saldıqda görürük ki, birinci şəxsin təki, ikinci şəxsin tək və cəmi, şərt şəkilçiləri olan -so, -sö şəklində ifadə olunur.

Başda Naxçıvan, Ordubad və İrəvan dialektləri olmaqla şərt şəklinin mürəkkəb formasının ifadəsində dialekt və şivələrimiz ədəbi dildən fərqlənir. Naxçıvan və Ordubad dialektlərinə baxdıqda burada şərt şəklinin mürəkkəbinin iki variantda özünü göstərdiyini görürük, lakin dialekt və şivələrimizdə şərt şəkli bir variantda, yəni -se forması ilə düzəlir.

Bütün bu sadalananları nəzərə alıb belə bir fikir formalaşdırmaq olur ki, -sa, -sə hissəciyinin əmr şəkli ifadə etməsi həmin hissəciyin və ümumilikdə feil şəkillərinin müxtəlif tarixlər ərzində keçdiyi inkişaf mərhələsi ilə əlaqədardır. Onu da dəqiqliklə demək olar ki, -sa, -sə hissəciyinin əmr mənası ifadə etməsi və o cür işlənməsi hələ türk dillərinin ən qədim dövrlərinə təsadüf edir, hansı ki, o zaman hələ arzu və əmr şəkilləri arasında qrammatik fərqlər meydana çıxmamışdı.

Başqa bir filoloq alim Roza Eyvazova da –sa, -sə hissəciyinin orta əsr ədəbi dilində, əsasən də Kişvərinin əsərlərində əmr mənasında istifadə olunduğunu nümunələrlə göstərmişdir: *Nolə mən divanə qucsəm sən pərinin bir keçə boynuna zəncirtək dolansə hər yan kakulum.*

Ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A., (1985), Müasir Azərbaycan dili, IV c., Bakı.
2. Abdullayev K., (1998), Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri, Maarif, Bakı, 281 s.
3. Abdullayev Ə. (1964), Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr. Bakı: Azərtədrisnəşr, 366 s. 2. Azərbaycan dilinin funksional qrammatikası: morfologiyaya yeni baxışlar və leksematika. 4 cildə, II cild. Bakı: Prestige, 2014, 326 s.
4. Cabbarlı C. (2005), Əsərləri. Dörd cildə. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 360 s.
5. İbrahimov M. (2005), Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 432 s.
6. Kazımov Q.Ş. (2004), Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Bakı: Aspoliqraf LTD MMC, 496 s.

7. Kazımov Q., (2000), Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis, Ünsiyyət, Bakı, 494 s.
8. Kazımov Q., (2009), Seçilmiş əsərləri, VI cild, "Nurlan", Bakı, 584 s.
9. Müasir Azərbaycan dili. Ə. Z. Abdullayev, Y. Seyidov, A. Həsənov. IV hissə, Sintaksis, Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 424 s.
10. Seyidov Y., Seçilmiş əsərləri, 10 cildə, III cild, Bakı, Bakı universiteti, 242 s.

АИТАДЖ ИСКЕНДЕРЛИ

**ПРОИСХОЖДЕНИЕ, ПРОИЗВОДНЫЕ И РАЗВИТИЕ
СУФФИКСА -СА, -СЕ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ
РЕЗЮМЕ**

Изучение пути развития суффикса са, се, являющегося необходимым элементом грамматического строя азербайджанского языка и родственных тюркских языков, проформы и различных вариантов ее производных на основе фактов, предоставленных памятниками, принадлежащими азербайджанскому языку. Изучение морфолого-семантических, синтаксически-стилистических особенностей современного языка, изучение пути развития структуры нашего языка важно и необходимо с точки зрения ведения. На материалах различных тюркских языков в отдельных работах затронуто происхождение морфемы –са, -се и ее грамматические, семантические и стилистические качества.

Ключевые слова: современный азербайджанский язык, условная форма, грамматические особенности, семантическое значение, сложные формы.

AYTAJ İSGANDARLI

**THE ORIGIN, DERIVATIVES AND DEVELOPMENT OF THE SUFFIX -SA,
-SE IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE
SUMMARY**

Studying the development path of the suffix sa, sa, which is a necessary element of the grammatical structure of the Azerbaijani language and related Turkic languages, the proforma and various variants of its derivatives based on the facts provided by the monuments belonging to the Azerbaijani language, the examination of the morphological-semantic, syntactic-stylistic features of the modern language, the study of the development path of the structure of our language it is important and necessary in terms of doing. On the basis of the materials of various Turkish languages, the origin of the morpheme –sa, -se and its grammatical, semantic and stylistic qualities have been touched upon in separate works.

Keywords: modern Azerbaijani language, conditional form, grammatical features, semantic meaning, complex forms.

Rəyçi: f.ü.f.d. prof. İkrəm.Qasımov